

Jan Sosnowski

Instytut Rusycystyki

Uniwersytetu Łódzkiego

LEKSYKA SPOŁECZNO-POLITYCZNA
W KOLEJNYCH WYDANIACH
SŁOWNIKA JĘZYKA ROSYJSKIEGO SIERGIEJA I. OŻEGOWA

Pierwsze wydanie jednotomowego *Słownika języka rosyjskiego* Siergieja I. Ożegowa ukazało się w 1949 roku. Słownik powstał w wyniku długoletniej pracy autora – rosyjskiego językoznawcy, leksykografa i historyka języka. Siergiej Iwanowicz Ożegow (1900–1964) był wcześniej jednym z głównych autorów *Słownika objaśniającego języka rosyjskiego* wydanego pod redakcją prof. D. N. Uszakowa (t. 1–4 1935–1940). Słownik S. I. Ożegowa szybko zyskał uznanie szerokich kręgów czytelników. Zasady, zgodnie z którymi został zredagowany, były zrozumiałe, leksyka aktualna, odzwierciedlająca żywe procesy językowe, objaśnienia słów zaś dokładne i lakoniczne. Przykłady użycia wyrazów oraz część frazeologiczna artykułu hasłowego nie budziły zastrzeżeń. Od początku stał się ważną pomocą naukową i poradnikiem w zakresie współczesnego rosyjskiego języka literackiego. Był to (i jest) słownik normatywny, zalecający określone formy leksykalne, gramatyczne, ortoepiczne i stylistyczne. Za życia autora ukazało się sześć wydań słownika; spośród nich wydanie 2 (1952) i 4 (1960) były wydaniem poprawionymi i uzupełnionymi. Pozostałe, a także wydania 7 (1968) i 8 (1970), były przedrukami. Wydanie 1 liczyło ponad 50 000 słów, 2 – 52 000, zaś 4 – około 53 000 słów.

Po śmierci S. I. Ożegowa pracę nad słownikiem kontynuowała Natalia J. Szwidowa, członek korespondent Rosyjskiej Akademii Nauk. Wydanie 9 z 1972 r., poprawione i uzupełnione, zawierało o 4000 słów więcej niż poprzednie. Każdy artykuł hasłowy został sprawdzony i w razie potrzeby przeredagowany. Pod redakcją N. J. Szwidowej w latach 1972–1991 ukazało się w sumie 14 wydań słownika. Wydania 13 (1981), 16 (1984) i 19 (1987) były poprawione, zaś wydanie 21 (1989) zostało opracowane na nowo i uzupełnione. Pozostałe wydania były przedrukami. We wskazanym okresie słownik zwiększył swą objętość z 57 000 do 70 000 słów. Stopniowo poszerzano opis struktury semantycznej wyrazów wieloznacznych, wzbogacano stronę ilustracyjną słownika, rozbudowywano gniazda wyrazów itp. Wzorca form gramatycznych i akcentuacji dostarczyła *Gramatyka rosyjska* z 1980 r. i *Słownik ortoepiczny języka rosyjskiego* z 1989 r.

Owoce dalszej pracy jest, w pewnym sensie nowy, *Słownik objaśniający języka rosyjskiego* sygnowany nazwiskami S. I. Ożegowa i N. J. Szwidowej. Jego pierwsze wydanie ukazało się w roku 1992; liczy ono 72 000 słów i 7500 frazeologizmów. Ten słownik – jak pisze N. Szwidowa w przedmowie – w istotny sposób różni się od wszystkich poprzednich wydań „odnotownika”. Pojawiło się w nim ponad 3000 nowych słów i wyrażań, duża liczba nowych znaczeń i związków wyrazowych, będących wynikiem aktywnych procesów we współczesnej leksyce i frazeologii. Opracowano na nowo lub uściślono objaśnienia słów, rozszerzono materiał ilustracyjny, wprowadzono nowe idiomy. Usunięte zostały narzucone z zewnątrz ideologiczne i polityczne charakterystyki nazywanych pojęć, obecne w większym lub mniejszym stopniu w poprzednich wydaniach (w mniejszym – w 21 wydaniu). Wiele słów dotyczących polityki i ideologii otrzymało odpowiednie, ściśle filologiczne objaśnienia. Słownik stara się odzwierciedlać żywe procesy, zachodzące w języku rosyjskim w ciągu ostatnich dziesięcioleci XX w. Wydanie 2 (1994) jest wydaniem poprawionym i uzupełnionym, zaś 4 (1997) – uzupełnionym. To ostatnie wydanie liczy 80 000 słów i frazeologizmów (Ożegow, Szwidowa 1997: 3–4).

Zrozumiałe jest zainteresowanie językoznawcy rusycysty leksyką społeczno-polityczną zawartą w kolejnych edycjach. Ukazywały się one w różnych okresach władzy radzieckiej, a także w dzisiejszych, poradzieckich czasach. Pierwsze wydania wyszły za życia Stalina, kolejne – w czasach Chruszczowa, Breżniewa, Czernienki, Gorbaczowa, a następnie Jelcyna i Putina. Jest to więc cała druga połowa XX w., okres bardzo bogaty w różnorodne wydarzenia w ZSRR, Rosji i na całym świecie. Zbadałem definicje i ilustracje przykładowe kilku podstawowych terminów społeczno-politycznych w kolejnych głównych wydaniach *Słownika* S. I. Ożegowa (później: Ożegowa i Szwidowej), zaczynając od wydania 2 z 1952 r., a kończąc na wydaniu z 1997 r. Przeanalizowałem następujące hasła: демократия, капитализм, коммунизм, социализм, партия, профсоюз.

Celem pracy jest przedstawienie ewolucji artykułów hasłowych do wymienionych haseł od początku lat 50. do końca XX w. i charakterystyka istotnych różnic między wydaniem *Słownika* w omawianym zakresie. Poniżej zamieszczam definicje oraz ilustracje przykładowe, wydobyte z artykułów hasłowych poświęconych analizowanemu terminom.

ДЕМОКРАТИЯ

Ożegow 1952

Политический строй, при котором верховная власть, в отличие от монархии, принадлежит народу.

Социалистическая демократия (политический строй, при котором верховная власть принадлежит свергнувшему иго капитализма трудовому народу во главе с рабочим классом, руководимым коммунистической партией). *Буржуазная д.* (политический строй, при котором парламентаризм является прикрытием господства эксплуататорских классов, диктатуры буржуазии над трудящимися).

Ożegow 1960

Политический строй, при котором верховная власть принадлежит народу.

Социалистическая д. Страны народной демократии. Буржуазная д. (политический строй [...] itd. jak wyżej).

Ożegow 1972; Ożegow 1981

Политический строй, при котором верховная власть принадлежит народу.

Социалистическая д. (высший тип демократии, подлинное народовластие). *Буржуазная д.* (государственный строй, при котором формальное равенство политических прав и свобод всех граждан прикрывает собой господство буржуазии над трудящимися).

Ożegow 1987

Политический строй, основанный на признании принципов народовластия, свободы и равенства граждан.

Социалистическая д. (высший тип демократии, основанный на полном и фактическом народовластии). *Буржуазная д.* (формально декларируемая власть народа при действительном господстве буржуазии).

Ożegow 1989

Jak wyżej, ale bez przykładu *буржуазная д.*

Ożegow, Szwiedowa 1992; Ożegow, Szwiedowa 1997

Политический строй, основанный на признании принципов народовластия, свободы и равноправия граждан.

Принципы, идеалы демократии. Борьба за демократию.

W definicji z roku 1952 demokrację, ustrój polityczny, w którym najwyższa władza należy do ludu, przeciwstawia się monarchii. Ilustracja przykładowa służy podkreśleniu zasadniczych różnic między demokracją socjalistyczną a burżuazyjną. W następnych wydaniach *Słownika* definicję demokracji skrócono – usunięto słowa „в отличие от монархии”.

W drugiej połowie lat 80. wymienia się w definicji zasady, na jakich opiera się demokracja: ludowładztwo, wolność i równość obywateli. Taka definicja obowiązuje też w ostatnich wydaniach. Co się tyczy ilustracji przykładowej, to w *Słowniku* z 1960 r. zrezygnowano z objaśnienia demokracji socjalistycznej, choć sam przykład pozostał. Od 1972 r. do lat 80. podaje się krótkie objaśnienie: „najwyższy typ demokracji, prawdziwe ludowładztwo” (z niewielką zmianą w latach 80.: „najwyższy typ demokracji, oparty na pełnym i faktycznym ludowładztwie”). Pojęcie *demokracja burżuazyjna* wraz z objaśnieniem występuje jeszcze w wydaniu z roku 1987. W latach 90. materiał ilustracyjny ulega zmianie. Wprowadzone w wydaniu z 1992 r. wyrażenie *walka o demokrację* może nawiązywać do oporu wobec puczu moskiewskiego w sierpniu 1991 r.

КАПИТАЛИЗМ

Ożegow 1952

Общественный буржуазный строй, который основан на эксплуатации наёмных рабочих и при котором все средства производства являются частной собственностью класса капиталистов и служат источником извлечения прибыли и присвоения результатов чужого труда.

Гибель капитализма и победа коммунизма неизбежны. Неизбежные спутники капитализма – безработица, нищета трудящихся.

Ożegow 1960

Общественный строй, при котором все средства производства являются частной собственностью класса капиталистов, эксплуатирующих труд наёмных рабочих для извлечения прибыли.

Гибель капитализма и победа коммунизма неизбежны.

Ożegow 1972

Definicja jw.

Гибель капитализма неизбежна.

Ożegow 1981

Общественный строй, при котором основные средства производства являются частной собственностью класса капиталистов, эксплуатирующих труд наёмных рабочих для извлечения прибыли.

Ilustracja przykładowa jw.

Ożegow 1987

Definicja jw.

Общий кризис капитализма.

Ożegow 1989

Сменившая собой феодализм общественно-экономическая формация, при которой основные средства производства являются частной собственностью класса капиталистов, эксплуатирующих наемный труд для извлечения прибыли.

Эпоха капитализма.

Ożegow, Szwidowa 1992; Ożegow, Szwidowa 1997

Сменившая собой феодализм общественно-экономическая формация, при которой основные средства производства являются частной собственностью класса капиталистов.

Ilustracja przykładowa jw.

Obszerna, marksistowsko-leninowska definicja kapitalizmu – por. wydanie z 1952 r. – była w kolejnych wydaniach *Słownika* skracana. Od końca lat 80. mówi się o kapitalizmie jako formacji społeczno-ekonomicznej, która zastąpiła feudalizm i w której środki produkcji są prywatną własnością klasy kapitalistów. Ta definicja nie uwzględnia faktu pojawienia się kapitalizmu w byłych krajach socjalistycznych Europy Środkowej i Wschodniej, m.in. w Rosji w końcu XX w. Zmianie ulega też ilustracja przykładowa. Nacechowane emocjonalnie stwierdzenie o nieuchronnej zagładzie kapitalizmu i zwycięstwie komunizmu ustępuje miejsca całkowicie neutralnemu wyrażeniu *epoka kapitalizmu*.

КОММУНИЗМ

Ożegow 1952

Идущий на смену капитализму в результате победы пролетарской революции и диктатуры пролетариата общественный строй, основой производственных отношений которого является общественная собственность на средства производства с отсутствием деления на классы, при котором уничтожена противоположность между городом и деревней, между умственным и физическим трудом и осуществляется распределение по потребностям.

Социализм – первая фаза коммунизма. Принцип коммунизма: от каждого – по его способностям, каждому – по его потребностям.

Ożegow 1960

Definicja jw., z drobną zmianą składniową w środku: „[...] на средства производства, при котором отсутствует деление на классы, уничтожена противоположность [...]”.

Ilustracja przykładowa jw.

Ożegow 1972; Ożegow 1981

1. Общественно-экономическая формация, закономерно приходящая на смену капитализму и основанная на общественной собственности на средства производства, на сотрудничестве и взаимной помощи свободных от классовой эксплуатации и национального гнета трудящихся.

Социализм – первая фаза коммунизма.

2. Вторая, высшая фаза этой формации – бесклассовый общественный строй с единой общенародной собственностью на средства производства и полным социальным равенством всех членов общества, в котором на базе мощного роста производительных сил осуществляется принцип: „от каждого по способностям, каждому – по потребностям” и обеспечивается всестороннее развитие личности.

3. Марксистско-ленинская теория создания и развития такой формации.

Научный к.

Ożegow 1987

1. Общественно-экономическая формация, закономерно приходящая на смену капитализму и основанная на общественной собственности на средства производства.

Социализм – первая фаза коммунизма.

2. Вторая, высшая фаза этой формации – бесклассовый общественный строй с единой общенародной собственностью на средства производства, полным социальным равенством всех членов общества, в котором вместе со всесторонним развитием людей вырастут производительные силы на основе постоянно развивающейся науки и техники и осуществится принцип „От каждого – по способностям, каждому – по потребностям”.

3. Definicja i ilustracja przykładowa jw.

Ożegow 1989

1. Definicja i ilustracja przykładowa jw.

2. Definicja jak w [Ożegow 1972] i [1981] z drobną zmianą składniową: „[...] производства, полным [...]”.

3. Марксистско-ленинская теория создания и развития такой формации.

Научный к. (наука о классовой борьбе пролетариата и о социалистической революции, о закономерностях построения социализма и коммунизма, о мировом революционном процессе; в широком смысле – марксизм-ленинизм в целом).

Ożegow, Szwidowa 1992; Ożegow, Szwidowa 1997

Общественно-экономическая формация, основанная на общественной собственности на средства производства, при которой ставится целью построение бесклассового общества, полное социальное равенство всех членов общества и осуществление принципа „От каждого – по способностям, каждому – по потребностям”.

Marksiotowsko-leninowska definicja komunizmu w wydaniu *Słownika* z 1952 r. jest obszerna i niezgrabna stylistycznie. Pozostawiono ją w wydaniu z 1960 r., wprowadzając drobną zmianę składniową, co poprawiło styl definicji. W latach 70. i 80. definicję zapisano w trzech punktach. W pierwszym punkcie omówiono komunizm jako formację społeczno-ekonomiczną zastępującą kapitalizm, w następnym – jako drugą, wyższą (najwyższą) fazę całej formacji, bezklasowy ustrój społeczny, w którym realizowana jest zasada „od każdego według zdolności, każdemu według potrzeb”, w trzecim zaś – komunizm jako marksiotowsko-leninowską teorię powstania i rozwoju formacji komunistycznej. Ilustracja przykładowa do pkt. 1 brzmi: *Socjalizm – pierwsza faza komunizmu*, a do pkt. 3: *naukowy komunizm*. W wydaniach z lat 1987 i 1989 definicję komunizmu w znaczeniu 1 – formacja społeczno-ekonomiczna – ograniczono do niezbędnego minimum: „zastępuje kapitalizm i oparta jest na społecznej własności środków produkcji” (pkt 1). W wydaniu z 1989 r. rozbudowano pkt 3, podając (w nawiasie) objaśnienie pojęcia *naukowy komunizm*. Przedstawia się go jako naukę

o walce klasowej proletariatu, o rewolucji światowej itp. W wydaniach *Słownika* z lat 90. definicja komunizmu jest jednolita, bez podziału na punkty. Wykorzystano w niej elementy pkt. 1 i 2 definicji z poprzednich wydań: społeczna własność środków produkcji, budowa społeczeństwa bezklasowego, dążenie do pełnej socjalnej równości wszystkich członków społeczeństwa i do realizacji zasady „od każdego według zdolności, każdemu według potrzeb”. Nie podano ilustracji przykładowej.

СОЦИАЛИЗМ

Ożegow 1952

Первая фаза коммунизма – государственный и общественный строй, который устанавливается в результате пролетарской революции, свержения господства буржуазии и утверждения диктатуры пролетариата, основой производственных отношений которого является общественная собственность на средства производства и при котором осуществляется принцип: от каждого по его способностям, каждому по его труду.

С. осуществлен в СССР и закреплён Сталинской Конституцией. Советский Союз – первая в мире страна социализма.

Ożegow 1960

Definicja jw.

С. осуществлен в СССР и закреплён Конституцией Советского Союза. Советский союз – первая в мире страна социализма.

Ożegow 1972

Первая фаза коммунизма – общественный строй, который приходит на смену капитализму и устанавливается в результате пролетарской революции и утверждения диктатуры пролетариата, основой производственных отношений которого является [...] itd. jw.

В СССР с. победил полностью и окончательно.

Ożegow 1981

Definicja jw. (w końcowej części skrócona fraza: „от каждого – по способностям, каждому – по труду”).

Ilustracja przykładowa jw.

Ożegow 1987

Первая фаза коммунизма – общественный строй, в котором основой производственных отношений является общественная собственность на средства производства и в котором осуществляется принцип „От каждого – по способностям, каждому – по труду”.

В СССР с. победил полностью и окончательно. Мировая система социализма.

Ożegow 1989

Definicja jw. (z dwiema zmianami stylistycznymi).

Мировая система социализма (социально-экономическая и политическая общность стран, идущих по пути социализма и коммунизма).

Ożegow, Szwidowa 1992; Ożegow, Szwidowa 1997

Социальный строй, в котором основой производственных отношений является общественная собственность на средства производства и провозглашаются принципы социальной справедливости, свободы и равенства.

Утопический с. (восходящее к „Утопии” Т. Мора учение об идеальном переустройстве общества на основе общности имущества, равенства всех людей, обязательности труда, стирания различий между городом и деревней, умственным и физическим трудом).

Христианский с. (в 19 в.: направление общественной мысли, стремящееся придать христианской религии социалистическую окраску и частично смыкающееся с социальными доктринами современного католицизма).

Obszerna definicja socjalizmu – pierwszej fazy komunizmu, ustroju wprowadzonego drogą rewolucji proletariackiej – występuje w *Słowniku* od wydań początkowych aż do połowy lat 80. XX w. bez istotnych zmian. Nie uwzględnia faktu, iż rewolucja nie była warunkiem koniecznym zaprowadzenia socjalizmu (por. takie kraje jak Polska, Czechosłowacja). W drugiej połowie lat 80. definicja została skrócona. Mówi ona o socjalizmie jako pierwszej fazie komunizmu, o społecznej własności środków produkcji oraz o zasadzie „od każdego według zdolności, każdemu według pracy”. Definicja socjalizmu w wydaniach z lat 90. jest częściowo zmieniona. Obok społecznej własności środków produkcji wymienia się w niej zasady sprawiedliwości społecznej, wolności i równości. Zauważmy, że społeczna własność środków produkcji jest podstawową zasadą tzw. socjalizmu realnego (typu sowieckiego). Postulat sprawiedliwości społecznej jest dziś w mniejszym lub większym stopniu realizowany w różnych krajach, szczególnie przez państwo opiekuńcze, zaś wolność i równość są głównymi wartościami społeczeństw demokratycznych. Tak więc w definicji połączono zasadę leninowską z uniwersalnymi wartościami demokracji.

Od początku lat 70. do roku 1987 ilustrację przykładową stanowi stwierdzenie o pełnym i ostatecznym zwycięstwie socjalizmu w ZSRR. W wydaniu z 1987 r. pojawia się też określenie *światowy system socjalizmu*, które otrzymuje objaśnienie w wydaniu kolejnym, z 1989 r. (w nawiasie): „wspólnota społeczno-ekonomiczna i polityczna krajów kroczących drogą socjalizmu i komunizmu”. W wydaniach z lat 90. ilustrację przykładową stanowią dwa wyrażenia: *socjalizm utopijny* i *socjalizm chrześcijański*. Oba zostały objaśnione. Warto zwrócić uwagę na wyjaśnienie wyrażenia „socjalizm utopijny”. Ma ono cechy wspólne z definicją komunizmu we wczesnych wydaniach *Słownika*: chodzi tu o zacieranie różnic (w tym sprzeczności) między miastem a wsią oraz pracą fizyczną i umysłową. Ponadto socjalizm utopijny charakteryzuje wspólnota majątkowa, a komunizm społeczna własność środków produkcji.

Najkrótszym komentarzem do tych podobieństw może być stwierdzenie, że komunizm był, a gdzieś tam jeszcze jest, wprowadzoną w życie utopią.

ПАРТИЯ

Ożegow 1952

Политическая организация, являющаяся ведущей частью общественного класса, защищающая его интересы и руководящая его борьбой с враждебными классами.

Всесоюзная Коммунистическая партия (большевиков) представляет и защищает интересы рабочего класса и трудящихся. Коммунистическая партия – авангард рабочего класса. Реакционные политические партии буржуазии.

Ożegow 1960

Definicja jw.

Коммунистическая партия Советского Союза есть добровольный боевой союз единомышленников-коммунистов, организованный из людей рабочего класса, трудящихся крестьян и трудовой интеллигенции.

Ożegow 1972; Ożegow 1981

Политическая организация общественного класса, выражающая и защищающая его интересы и руководящая его борьбой.

Коммунистическая партия Советского Союза есть боевой испытанный авангард советского народа, объединяющий на добровольных началах передовую, наиболее сознательную часть рабочего класса, колхозного крестьянства и интеллигенции СССР.

Ożegow 1987

1. Definicja oraz ilustracja przykładowa jw.

2. Коммунистическая партия Советского Союза. *Член партии.*

Ożegow 1989

1. Политическая организация общественного класса или его слоя, выражающая и защищающая его интересы и руководящая его борьбой.

Коммунистическая партия Советского Союза. II. Индийский национальный конгресс.

2. Коммунистическая партия Советского Союза.

Член партии. Кандидат в члены партии.

Ożegow, Szwidowa 1992

1. Политическая организация общественного класса или социального слоя, выражающая и защищающая его интересы, руководящая им в достижении определенных целей.

Политические партии. Демократическая, республиканская, консервативная, коммунистическая социалистическая, национал-социалистская п. П. анархистов. П. конституционных демократов. Левые, правые, центристские партии.

2. Коммунистическая партия Советского Союза.

Член партии. Обком партии. Исключить из партии.

Ożegow, Szwiedowa 1997

1. Политическая организация какого-н. общественного слоя, выражающая и защищающая его интересы, руководящая им для достижения определенных целей и имеющая свою программу.

Парламентские партии. Демократическая, республиканская, консервативная, коммунистическая, социалистическая, национал-социалистская п. П. анархистов. П. конституционных демократов. Левые, правые, центристские партии. Вступить в партию. Выйти из партии.

2. В СССР: Всесоюзная коммунистическая партия (большевиков), а затем коммунистическая партия Советского Союза.

Член партии. Обком, райком, горком партии. Исключить из партии.

Definicja partii politycznej z pierwszych wydań *Słownika* w zasadzie zachowała się do wydania z 1989 r., z tym, że od 1972 r. jest krótsza, kończy się słowami „[...] и руководящая его борьбой”. Zrezygnowano ze słów „с враждебными классами”. W wydaniach z lat 90. nie mówi się o walce, lecz o osiągnięciu określonych celów. Od drugiej połowy lat 80. definicja partii politycznej zawiera dwa punkty; pkt 2 odnosi się do Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego. W wydaniu z roku 1997 w punkcie 2 czytamy „W ZSRR: Всезв'язкова комуністична партія (бolszewików), а наступніе комуністична партія Зв'язку Радзійекого” (zawartość pkt. 1 została omówiona powyżej). Wyraz „коммунистическая” (komunistyczna) napisano w obu wypadkach małą literą – prawidła wymagają wielkiej litery. W erracie brak sprostowania. Ilustrację przykładową w wydaniach z lat 60., 70. i 80. (do wydania z r. 1987) stanowią fragmenty statutu KPZR. W wydaniach z lat 90. rozszerzono ilustrację przykładową, szczególnie do pkt. 1. Wymienia się tu partie różnych orientacji politycznych: demokratyczną, republikańską, konserwatywną itd.

ПРОФСОЮЗ

Ożegow 1952

Сокращение: профессиональный союз.

Профсоюзы – школа коммунизма.

Ożegow 1960

Профессиональный союз.

Ilustracja przykładowa jw.

Ożegow 1972; Ożegow 1981

Definicja i ilustracja przykładowa jak w [Ożegow 1952].

Ożegow 1987

Definicja jw.

Профсоюзы – школа коммунизма, школа управления, хозяйствования.

Ożegow 1989

Definicja jw.

Профсоюзы – школа управления, хозяйствования, школа коммунизма. Член профсоюза.

Ożegow, Szwiadowa 1992; Ożegow, Szwiadowa 1997

Сокращение – профессиональный союз – объединение людей, связанных по профессии, по характеру деятельности.

Член профсоюза.

Ilustrację przykładową hasła „профсоюз” (związek zawodowy) stanowi stwierdzenie Lenina, iż związki zawodowe są szkołą komunizmu. W latach 80. ilustrację rozszerzono – mówi się o tym, również zgodnie z opinią Lenina, że związki zawodowe są także szkołą zarządzania, gospodarowania. W wydaniu *Słownika* z roku 1989 na pierwszym miejscu postawiono zarządzanie, zaś na trzecim komunizm: *Związki zawodowe jest to szkoła zarządzania, gospodarowania, szkoła komunizmu*. W wydaniach z lat 90. przykładem użycia wyrazu hasłowego jest tylko wyrażenie *членок związku zawodowego*. Warto zauważyć, że w wydaniach do r. 1987 włącznie zdanie *Związki zawodowe jest to szkoła komunizmu* zamieszczono również w artykule hasłowym „школа” (w znaczeniu 2: wykształcenie, zdobyte doświadczenie).

Podsumowanie

Definicje terminów społeczno-politycznych w okresie radzieckim utrzymane są – rzecz to zrozumiała – w duchu obowiązującej ideologii. Ilustracja przykładowa pełni często rolę propagandową, zob. np. *социалистическая демократия* i *буржуазная демократия* z ich objaśnieniami (pod hasłem „demokracja”), *Гибель капитализма и победа коммунизма неизбежны* (pod hasłem „kapitalizm”) czy też *В СССР социализм победил полностью и окончательно* (pod „социализм”). Wydaje się, że autor, a po jego śmierci redaktorka, zachowują umiar w stosowaniu pierwiastka propagandowego.

W końcu lat 80., w czasach zaawansowanej pierestrojki, nacisk polityczny na redakcję *Słownika* nieco się osłabia, ale jest ciągle wyraźny. Jeszcze w wydaniu z roku 1989 ilustrację do hasła „профсоюз” (związek zawodowy) stanowi stwierdzenie oparte na poglądzie Lenina: *Профсоюзы – школа управления, хозяйствования, школа*

коммунизма. Właśnie w tym wydaniu pojawiły się objaśnienia pojęć *научный коммунизм* i *мировая система социализма*. Jednocześnie w wydaniu z 1989 r. zrezygnowano z ilustracji przykładowej w postaci stwierdzenia, że w ZSRR socjalizm zwyciężył całkowicie i ostatecznie oraz z cytatu ze statutu KPZR jako ilustracji przykładowej do hasła „партия”.

Znamienne jest zapisanie małą literą przymiotnika „коммунистическая” w nazwie partii bolszewickiej – WKP(b) oraz KPZR w wydaniu *Słownika* z roku 1997. Jest to w pewnym sensie dowód na brak cenzury.

Źródła

- Ожегов С.И. (1952). *Словарь русского языка*. 2-е изд., исправленное и дополненное. Москва.
Ожегов С.И. (1960). *Словарь русского языка*. 4-е изд., испр. и доп. Москва.
Ожегов С.И. (1972). *Словарь русского языка*. 9-е изд., испр. и доп. Москва.
Ожегов С.И. (1981). *Словарь русского языка*. 13-е изд., испр. и доп. Москва.
Ожегов С.И. (1987). *Словарь русского языка*. 19-е изд., испр. Москва.
Ожегов С.И. (1989). *Словарь русского языка*. 21-е изд., перераб. и доп. Москва.
Ожегов С.И. и Шведова Н.Ю. (1992). *Толковый словарь русского языка*. Москва.
Ожегов С.И. и Шведова Н.Ю. (1997). *Толковый словарь русского языка*. 4-е изд., доп. Москва.

SUMMARY

Social and political vocabulary in successive editions of S. I. Ozhegov's *Russian Language Dictionary*

S. I. Ozhegov's *Dictionary*, since its first edition in 1949, has been appearing in successive editions from the Soviet times to recent post-Soviet reality. Since 1992 it is co-authored by N. Y. Shvedova. The article compares several entries related to social and political affairs, collected from the principal editions of the *Dictionary*. The analyzed entries include the following lexemes: *democracy*, *capitalism*, *communism*, *socialism*, *party*, *trade union*. The main goal of the article is to show the evolution of the respective entries and to characterize the crucial differences between various editions.